ІСТОРІЯ ТА ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Радченко Леся Миколаївна,
кандидат політичних наук,
ст. викладач кафедри політичних наук
НПУ імені М.П. Драгоманова

УДК 323.2

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ ПОЛІТИЧНІ ЗМІНИ ТА ПОЛІТИЧНИЙ РОЗВИТОК У ПОЛІТИЧНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті проаналізовано місце політичних змін та політичного розвитку у політичному процесі. Сформовано сутність поняття «політичні зміни», визначено їх типи. Досліджено проблему співвідношення політичних змін і політичного розвитку.

Ключові слова: *політичний процес, політичні зміни, політичний розвиток, політична реформа, революція, державний переворот.*

В статье анализируется место политических изменений і политического развития в политическом процессе. Сформулировано суть понятия «политические изменения», определено их типы. Исследовано проблему соотношения политических изменений и политического развития.

Ключевые слова: *политический процесс, политические изменения, политическое развитие, политическая реформа, революция, государственный переворот.*

The article analyzes the place of political change and political development in the political process. Formed essence of „political changes", as well as their types. The problem of the correlation of political change and political development.

Keywords: *political process, political change, political development, political reform, revolution, coup d'etat.*

Все живе, що є розумним, неодмінно рухається, змінюється у просторі і часі. Це його спосіб існування. З філософської точки зору, зміна ─ це природна форма буття всіх об'єктів і явищ, що являє собою постійний перехід із одного стану до іншого. В широкому значенні слова зміни охоплюють всі еволюційні процеси, а також виникнення нових явищ у світі, тому категорії політичної зміни і політичного розвитку тісно пов'язані і співвідносяться одна з одною, відповідно, вони зазвичай розглядаються разом. Ці поняття належать до одних із найважливіших і часто використовуються у сучасній політичній науці.

Інтерес до проблем політичних змін і політичного розвитку в сучасні політології зростає. Дана тенденція безпосередньо пов'язана із появою після Другої світової війни нових держав, а відповідно, політичних систем, з необхідністю розуміння шляхів та напрямів їх просування уперед, до сучасніших політико-економічних форм.

Політичне життя суспільства характеризується багатоманітністю політичних процесів, які розкривають спрямованість політичної діяльності соціальних суб'єктів. Будь-яка система (суспільна, політична, соціальна, економічна тощо) живе у певних ритмах свого розвитку, які можна дослідити саме через динаміку політичних процесів, що відбуваються в межах даної системи. Те ж саме можна сказати і про розвиток державно-політичних, соціально-культурних та інших складних системах. Таким чином**, політичний процес** ─ це форма функціонування політичної системи суспільства, яка еволюціонує у просторі і часі [3, 517].

Зміна політичного устрою, еволюція політичної культури та політичної свідомості, розподіл влад і т. ін. є різнопорядковими діями, що автоматично детермінують одна одну. Але їх усіх може об'єднати термін «політичний процес», який розвивається в результаті різних політичних дій, взаємодії політичних інститутів, ухвалення та реалізації тих чи інших політичних рішень. Політичний процес віддзеркалює динаміку політичного життя й реально існуючих політичних подій та явищ [1, 153-154]. Політичний процес можна розглядати як

соціально-політичні дії, що забезпечують відтворення політичних ресурсів і творення нового в політиці. Політичний процес розкриває дух, динаміку, еволюцію політичних явищ, конкретні зміни їх станів у часі і просторі. В силу такої інтерпретації політичного процесу його основною характеристикою є зміна, яка означає будь-які модифікації структури і функцій, інститутів і форм, постійних і змінних рис, темпів еволюції та інших параметрів політичних явищ.

Політичні зміни являють собою специфічний тип соціальних змін, пов'язаний перш за все зі перетворенням у механізмі владного регулювання суспільства. Політична система під впливом якісних змін в соціальній сфері постійно знаходиться у русі і розвитку. Фактично не існує двох ідентичних станів однієї і тієї ж політичної системи. Відповідно, політичні зміни являють собою трансформації інституційних структур, процесів та цілей, що пов'язані із розподілом владних повноважень з приводу управління суспільством, що розвивається. Політичні зміни можуть відбуватися або шляхом пристосування системи до нових вимог соціального середовища, або шляхом зміни однієї системи, нездатної зберегти себе, іншою.

Питання змін не нове для політичної науки. Ще в Античності дану проблему виділяли та досліджували Платон і Аристотель. В їхніх роботах згадується про типологію трьох «правильних» форм правління (аристократія, монархія, поліархія) і трьох «неправильних» (тимократія, деспотія, демократія), де зображена певна динаміка переходу від однієї із них до іншої. Дана типологія форм правління і їх висхідного чи низхідного розвитку є однією із дієвих концептуальних схем в історії політичної думки. У тих чи інших варіантах вона присутня у працях таких мислителів, як Цицерон, Н. Макіавеллі, Ж. Боден, Дж. Локк, Ш.Л. Монтеск'є та ін. Епоха Просвітництва внесла принципово нові компоненти до цих традиційних уявлень про політичні зміни – прогрес і однолінійність розвитку. Так, Ж. Кондорсе розробив гіпотезу про історичний прогрес людства, спрямований до його абсолютного удосконалення. Прогрес в історії забезпечується, на його думку, поширенням виявлених людських здатностей, що передбачає їх безмежне удосконаленням.

Лінійно-прогресистська схема політичного розвитку, запропонована Ж. Кондорсе, у XIX столітті відтворюється у марксизмі з його уявленнями про лінійність історії та концепції зміни суспільно-економічних формацій. Для К. Маркса і Ф. Енгельса політичні зміни (динамічні процеси в надбудові) відображали якісні соціально-економічні зрушення в базисі. Поряд із очевидними досягненнями у розумінні проблеми розвитку, таке його трактування значно спрощувало історичний процес [2, 327-328].

В середині XX століття почався новий етап в розробці теорії змін та розвитку. В цей період розвиток розглядають як природні, закономірні якісні зміни матеріальних та ідеальних об'єктів, якому для нього внутрішньо характерними є спрямованість і невідворотність. Політологічний підхід до феномену розвитку означає виявлення і пояснення всезагальних характеристик багатоманітності зв'язків, відносин і процесів політичної реальності, оскільки в його результаті виникає новий стан суспільної сфери.

Витоки динаміки політичних систем полягають у діалектиці розвитку, у вирішенні внутрішніх суперечностей і у відповідях на зовнішні впливи. Політичний процес можна трактувати як певні зміни у станах політичної системи, що забезпечують цикл її відтворення (становлення, функціонування, розвиток з виходом на вищий рівень) [2; 322]. Разом із тим, між поняттями політичного процесу, політичних змін і розвитку є суттєві відмінності. Якщо процес відтворює політичну систему, то зміни і розвиток являють собою не просто перетворення внутрішніх якостей системи, а її перехід у інший якісний стан або заміну одного системного типу на інший. Політичний розвиток дозволяє створити досить складні і захищені від впливу інших підсистем суспільних відносин інститути, здатні охоплювати і упорядковувати участь у політиці нових груп, стимулюють соціально-економічні зміни.

Політичні зміни постійні, оскільки немає незмінних, тобто повністю статичних політичних систем, так само як і застиглих в одному стані суспільств, що не розвиваються. Проте необхідно все ж таки розмежовувати два види розвитку – динамічний, яке ґрунтується

на потребі постійного руху, і стаціонарний, що отримує слабкі соціальні імпульси, не виходячи із структури традиційного типу.

Процес становлення сучасного індустріального суспільства робить рухи вперед невідворотними, а політичний розвиток – поступально-висхідними. Тривале існування та удосконалення політичної системи залежить від можливості суспільства змінюватися і пристосовуватися до нових обставин. Стабільність політичної системи не рівноцінна відсутності змін у ній. Навпаки, стійкість – це характеристика системної здатності адаптуватися до внутрішніх і зовнішніх впливів, до органічних, ненасильницьких змін в складі політичної еліти, в розподілі матеріальних й інформаційних ресурси тощо. Політичний розвиток системи відображає її активну реакцію на структурні, фінансові, ресурсні та інші кризи сучасного індустріального суспільства, що вказують на недоліки його устрою. Мобілізуючи свій незадіяний потенціал і проводячи перегрупування своїх соціально-політичних сил, суспільство тим самим може відтворити життєздатність політичної системи уже на вищому рівні рівноваги [2, 323].Політичні зміни по-різному впливають на можливості адаптації політичних систем. В одних випадках система, мобілізуючи внутрішні ресурси, порівняно легко пристосовується до нових потреб і перетвореного середовища, а відповідно, переходить на вищий рівень стійкості. В іншому варіанті одну політичну систему, нездатну до самооновлення, змінює інша, тому рух має спрямований характер і здійснюється, як правило, у форсованому режимі, що обов'язково збільшує навантаження на політичні інститути, соціально-культурне середовище і окремі групи суспільства. Вважається, що розвиток відбувається через зміни і означає зростання складності, спеціалізації та диференціації політичних інститутів даного суспільства.

В політичній науці існують різні уявлення про джерела і механізми змін. Так, К. Марск пов'язував політичну динаміку з економічними відносинами, В. Парето – з циркуляцією еліт, М. Вебер – з діяльністю харизматичного лідера, Т. Парсонс – з виконанням громадянами різних ролей. [4, 278 – 279]. Проте більшість дослідників у якості основного джерела політичних змін є конфлікт, який знаходиться в основі трансформації владних структур, поведінка груп та індивідів, розвиток політичних процесів. Виходячи із багатоманітності джерел і форм політичних змін виділяють три основні способи або режими існування політичних явищ: функціонування, розвиток і занепад. За функціонування політична система не виходить за межі взаємовідносин громадян та інститутів влади. Цей спосіб існування політичних явищ відображає здатність влади до простого відтворення відносин між елітою і електоратом, громадянином і державою. На рівні суспільства в цілому здійснюється підтримка існуючої політичної системи, продукування основних функцій політичних інститутів, політичних партій та органів місцевого самоврядування. За такого способу змін традиції і спадковість мають пріоритет перед будь-якими інноваціями.

Розвиток характеризується такими змінами базових параметрів політичних явищ, які передбачають подальший політичний характер еволюції останніх. Влада адекватно відповідає на виклики часу, ефективно керує суспільними відносинами, забезпечує задоволення соціальних вимог населення. Політична система здатна до застосування гнучких стратегій та технологій владарювання із врахуванням ускладнення інтересів різноманітних соціальних груп.

Занепад передбачає або переважання центробіжних тенденцій над інтеграційними, або розпад політичної цілісності (падіння політичного режиму, захоплення або розпад держави, зупинення діяльності партії). Політична влада через нездатність ефективно вирішувати соціальні проблеми втрачає легітимність і залишається без підтримки з боку суспільства.

До основних типів політичних змін в політичній науці відносять: політичну реформу, революцію, державний переворот, інколи – реставрацію і частковий або повний перегляд (ревізію) конституції. Під особливим кутом розглядаються зміни у світовій політиці. В даному випадку протиставляють два поняття – мирне врегулювання (вирішення на наднаціональному чи міждержавному рівні конкретних суперечливих питань) і мирні зміни (значні перетворення в існуючому світовому порядку). Серед них – зміни в суверенітеті над

територією або її частиною (деколонізація); довготривалі зміни у силовому базисі (проблема однополярності чи багатополярності); існуючий перегляд прийнятих норм і правил, що регулюють поведінку держав, їх об'єднань, а також неурядових організацій в наднаціональній сфері (структурне і функціональне розширення Північноатлантичного блоку). На початку XXI століття одним із найважливіших напрямів мирних змін стало політичне і міжнародно-правове забезпечення тенденцій глобалізації.

До мирних політичних змін в межах нації-держави відноситься політична реформа. **Політична реформа** – це перетворення, зміна, переустрій політичного життя суспільства, що здійснюється без зміни основ існуючого ладу [3, 569]. Даний термін становить певний етап прогресивного політичного перетворення, а також відображає еволюційний і ненасильницький характер розвитку політичного процесу. Прикладами реформ є конституційні зміни у виконавчій владі, перебудова співвідношення сил і впливу у партійній системі або в парламенті. Політичні реформи корисні для будь-якого суспільства, оскільки вони забезпечують запобігання насильницьким методам, конфронтації та політичним конфліктам, безризиковий прогресивний розвиток і поступове вдосконалення політичної системи суспільства.Центральним феноменом серед основних типів політичних змін є **революція** – колективне, насильницьке і усвідомлене захоплення влади будь-якою суспільною групою. Революції виникають і здійснюються як результат накопичення суперечностей у процесі еволюційного розвитку, що розв'язуються переворотом, стрибком, різкими змінами. В політичні науці визначають три ознаки революцій: корінні всеохоплюючі зміни основ соціального порядку; у них діють великі маси мобілізованих людей; революційний процес обов'язково супроводжується насиллям [2, 344].

Державний переворот – неконституційне захоплення влади, незаконна зміна правлячої еліти в цілому, які не пов'язані із будь-якими корінними змінами політичного режиму, соціальних і економічних відносин. Державний переворот є своєрідним виходом політичної боротьби за межі легальності [3, 148]. Характерною ознакою державного перевороту є авантюристські дії вузького кола замовників, ізольованих від широких соціальних сил, які також зацікавлені у політичних змінах. Одними із чинників, що впливають на нього є: відмова частини державного керівництва від лояльності до легітимного уряду; здатність і готовність державної влади до самозахисту і самозбереження, суспільна думка і політичні настрої широких мас населення; рівень культури та демократизму населення країни; особисті якості політичних лідерів, політична сила й воля їх найближчого оточення.

Реставрацією називають процес політичних змін, спрямованих на відродження способу правління, раніше скинутого революцією чи державним переворотом.

Перегляд конституції (повний або окремої її частини) не рідко розцінюється як реформа. Проте між цими поняттями є відмінності. Процедура одночасної ревізії основного закону держави використовується в якості політико-юридичного інструменту, що допомагає розпочати процес мирної зміни свого режиму.

Ініціатором політичних змін будь-якого типу, як правило, виступає меншість суспільства, що нав'язує іншим громадянам власну думку. Навіть у випадку революції, мобілізуючої маси людей, багато її учасників не повною мірою усвідомлюють цілі своїх дій. Оцінюючи стан суспільства в дані періоди, можна говорити про те, що більшість включаються до підтримки тих чи інших змін через бажання самоствердження або страх насилля, рідше ─ через небажання самовідчуження від системи.

Література:

1. Бебик В.М. Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика: [Монографія]. – К.: МАУП, 2000. – 384 с.
2. Политология: ученик / А.Ю. Мельвиль [и др.]. – М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет) МИД России, ТК Велби, Издательство Проспект, 2008. – 618 с.

3. Політологічний енциклопедичний словник / Упрядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
4. Теория политики: Учебное пособие / Под ред. Б.А. Исаева. – СПб.: Питер, 2008.–464с.
5. Соловьев А.И. Политология: Политическая теория, политические технологии: Учебник для студентов вузов. – М.: Аспект Пресс, 2000. – 559 с.
6. Горбатенко В.П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть. – К, 1999.
7. Борисюк В. Политические институты на рубеже тысячелетий. Дубна, 2001. – 480 с.

Маруховська-Картунова Ольга Олександрівна,
кандидат філософських наук, професор,
заст. зав. кафедри суспільних наук
Університету економіки та права „КРОК”

УДК 327.5

СУЧАСНА ЗАХІДНА ЕТНОПОЛІТИЧНА КОНФІКТОЛОГІЯ ПРО ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ЕТНОКРАТІЇ

Стаття присвячена аналізові висвітлення в західній етнополітичній конфліктології складних і суперечливих проблем етнократії. Зокрема, досліджуються підходи щодо визначення поняття і сутності етнократії та з'ясовуються її оцінки.

***Ключові слова**: етнополітична конфліктологія, політична влада, демократія, етнократія, визначення, сутність.*

Статья посвящена анализу освещения в западной этнополитической конфликтологии сложных и противоречивых проблем этнократии. В частности, исследуются подходы к определению понятия и сущности этнократии, изучаются ее оценки.

***Ключевые слова**: этнополитическая конфликтология, политическая власть, демократия, этнократия, определение, сущность.*

The article is devoted to the analysis of interpretation of the intricate and conflicting problems of ethnocracy in Western science on ethnopolitical conflicts. In particular, approaches to the definition of the concept and essence of ethnocracy are studied and its appreciations are investigated.

***Key Phrases**: science on ethnopolitical conflicts, political power, democracy, ethnocracy, definition, essence.*

Актуальність даної проблеми не викликає сумнівів. Вона обумовлена, по-перше, тим, що питання розподілу політичної влади в поліетнічних суспільствах, особливо в т.зв. „розколотих” суспільствах, було і залишається одним з найбільш складних і суперечливих. По-друге, етнократія все ще продовжує існувати в окремих державах Сходу, що спричиняє перманентну міжетнічну напругу. По-третє, наприкінці XX – початку XXI ст. етнократію було встановлено в деяких пострадянських країнах, що призводило і призводить до ескалації етнополітичних конфліктів і навіть до етнічних війн, як це сталося 2008 р. у Грузії, 2010 р. у Киргизії тощо.

Ступінь наукової розробки проблем етнократії в сучасній західній етнополітичній конфліктології можна вважати доволі низьким. Західних вчених ця проблематика не зовсім цікавить з огляду на те, що більша їх частина ставиться однозначно негативно як до теорії, так і до практики етнократії, вважаючи наукові дискусії навколо цього зайвими і недоречними. До того ж, у самих західних державах з етнократичними режимами давно вже покінчено, а правлячі кола тих східних і пострадянських держав, де існують етнократичні